

reportatge

>> *Restes del Castell
Alfonsí de Castellroig.*

Castellroig, un destí inesperat

Viatge a l'illa grega més oriental, que, en el segle XV, formà part de la corona catalana

L'illa de Castellroig va ser port segur entre Rodes i Xipre, l'avançada cristiana contra els enemics de l'Església. Conquerida en temps d'Alfons el Magnànim per Bernat I de Vilamarí, fou el bastió més oriental de la Mediterrània on va onejar la senyera fins al 1522.

JOAN BARBARÀ > TEXT I FOTOS

Tot just feia una setmana que havíem salpat del port libanès de Jounie a bord d'un vaixell mercant rus. Un viatge que d'antuvi es preveia tranquil es va complicar quan ja érem a alta mar. En un no-res, es va aixecar un vent molt intens que va comprometre seriosament l'estabilitat de la nau. La tempesta, amb llamps i trons, que per moments va adquirir força de galerna, era impròpia del Mare Nostrum. Les onades xocaven amb tanta força contra la quilla de l'embarcació que bona part de l'equipatge es va desfermar i va començar a anar, descontroladament, amunt i avall pel passadís. Un aire de pessimisme va embolcallar el vaixell, gran part del passatge es va marejar, un home passava el rosari, d'altres demanaven clemència a Posidó. Una dona invocava Al·là, mentre cridava, amb desesperació: «Això és la fi del món...!».

Nosaltres, que tampoc les teníem totes, vàrem procurar mantenir la calma, tot confiant que l'experiència del capità i la perícia dels mariners ens portessin a bon port. Finalment, la tripulació es va sobreposar a les adversitats i va aconseguir controlar la situació. Després d'unes hores d'incertesa, en les quals en algun moment ens vàrem témer el pitjor, vàrem poder tocar terra ferma a la rada de Limassol.

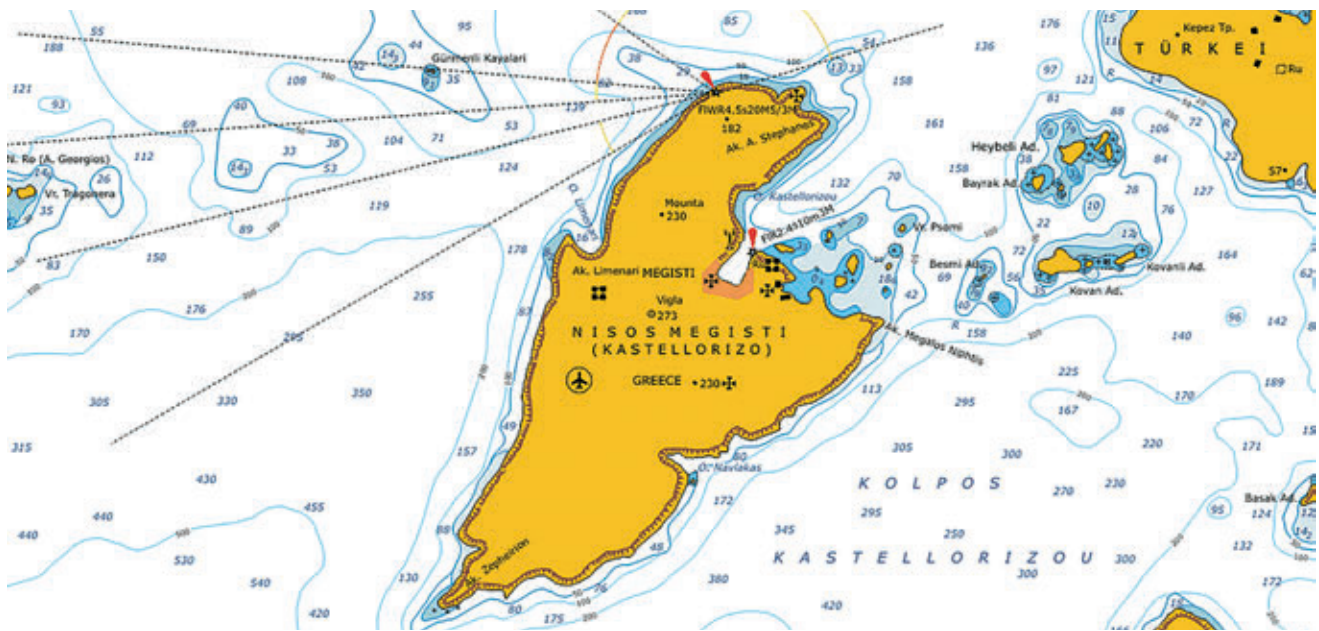
Després de gaudir uns dies de la llegendària hospitalitat xipriota, tornàrem a fer-nos a la mar. Embarcats en el *Rhodos*, un ferri de grans dimensions, vàrem deixar enrere l'illa on la mitologia grega situa el naixement d'Afrodita, i posàrem proa cap a Rodes, el nostre proper objectiu, tot prosseguint una ruta que ens portava a fer, en sentit invers, el trajecte marítim del rei Ricard I

Situada a menys de 3 km de la península d'Anatòlia, a 120 de Rodes i a gairebé 280 de Xipre, Kastellorizo és un territori de 9,2 quilòmetres quadrats que actualment pertany a l'administració grega

>> **Mapa de l'expansió mediterrània dels Països Catalans en una de les capses de galetes del Museu Trias de les Galetes, de Santa Coloma de Farners.**

d'Anglaterra (Ricard Cor de Lleó) quan, a finals del segle XII, va anar a Terra Santa a lluitar a la Tercera Croada.

Teníem previst fondejar a Rodes a primera hora de la tarda però, quan amb prou feines el dia començava a clarejar, vàrem notar que el vaixell disminuïa sensiblement la marxa. De sobte, per megafonia donaren unes indicacions que no vàrem acabar de comprendre. Posats en contacte amb el sobrecàrrec, ens va comunicar que abans d'arribar a Rodes el ferri faria una aturada de tres hores a la petita illa de Kastellorizo, el temps suficient per carregar queviures i embarcar uns illencs que havien de desplaçar-se fins a la capital de l'antic protectorat del Dodecanès.

>> *L'illa de Castellroig és a tocar de la costa turca.*

Situada a menys de 3 km de la península d'Anatòlia, a 120 de Rodes i a gairebé 280 de Xipre, Kastellorizo és un territori de 9,2 quilòmetres quadrats que actualment pertany a l'administració grega, però això no ha estat sempre així. Entre 1450 i 1458, en temps d'Alfons el Magnànim, constituí el domini més oriental que mai hagi format part de la corona catalana. De forma més o menys intermitent, els catalans encara tingueren presència a Kastellorizo fins al 1467 quan, en temps de Joan II, s'utilitzà l'illa com a base d'operacions militars de càstig contra àrabs i turcs.

El context històric

Tal com explica Daniel Duran Duelt, l'historiador que ha estudiat més a fons la presència catalana a Kastellorizo, el regnat d'Alfons el Magnànim va marcar el punt més àlgid de la presència catalana en el Mare Nostrum.

Durant el regnat del primogènit de Ferran d'Antequera, la bandera catalana onejava a tots els països catalans, al sud d'Itàlia, a gran part de les illes del Mediterrani occidental i central, en algunes parts de la costa albanesa i fins i tot a l'interior d'aquest país, a Krujë, on el Magnànim arribà a nomenar-hi un virrei.

L'ambició d'Alfons, però, no s'aturava aquí, i durant el seu regnat va voler distingir-se, com a rei cristià, per damunt dels seus grans competidors

—els genovesos, els venecians i els florentins— que li disputaven l'hegemonia política, militar i sobretot comercial en el Mediterrani. És en aquest sentit que va aconseguir, el 1450, que el papa Nicolau V li autoritzés l'ocupació de l'illa de Kastellorizo (Castellroig), que fins aleshores estava sota la custòdia dels cavallers de l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem.

El control de Castellroig va permetre a la corona catalana bastir una base corsària des de la qual es mantindrien a ratlla els infidels islàmics i sobretot s'asseguraria que el soldà mameluc d'Egipte no pogués discutir la preeminència catalana a la Mediterrània. Amb aquesta operació, Alfons i el Papa es garantien també la supremacia sobre allò que es coneixia com l'ecumene.

A banda de Daniel Duran, aquest episodi de la presència catalana a

De forma més o menys intermitent, els catalans encara tingueren presència a Kastellorizo fins al 1467 quan, en temps de Joan II, s'utilitzà l'illa com a base d'operacions militars

Castellroig (Kastellorizo) ha merescut l'atenció de dos grans historiadors com Giacomo Bosio, ja en el segle XVII, i més recentment de Constantin Marinescu.

La captura de Castellroig

Abans de l'ocupació de Castellroig, la política agressiva del rei Alfons va propiciar que ja a començaments dels anys quaranta del segle XV naus catalanes efectuassin nombroses expedicions corsàries pels mars de llevant. L'objectiu d'aquestes expedicions navals era fustigar les naus i els interessos dels súbdivs dels emirs turcs i del soldà d'Egipte i, aprofitant l'avinentsa, torpedinar també els interessos comercials a la zona, en la mesura que això fos possible, dels enemics tradicionals del Magnànim en l'escena més domèstica, és a dir, genovesos, florentins, venecians i ragusans.

De totes les esquadres reials que la corona catalana va enviar a la Mediterrània oriental, varen ser les comandades per Bernat I de Vilamarí les que varen causar més terror i resultaren més efectives. Daniel Duran, en el seu llibre de referència (*Kastellorizo, una isla griega bajo dominio de Alfonso el Magnánimo*), explica que en una expedició realitzada el 1449 les galeres de Bernat de Vilamarí infligiren dures derrotes als seus enemics i van aconseguir un important botí i nombrosos captius àrabs i turcs. Més endavant les

>> *Megisti té un magnífic port natural.*

naus del senyor de Boadella i Palau-saverdera atacaren els ports de Damieta, Tineh, Scalamur i Beirut, i van fer que els monarques de la zona s'asseguessin a la taula de negociacions i acabessin signant avantatjosos tractats de pau per a la corona catalana.

Tot aquest estat de coses va fer que des de la cort dels Trastàmara es veiés imprescindible comptar amb un cap de pont a la zona per tal d'assegurar l'hegemonia catalana a la mar Mediterrània. Així doncs, la cancelleria es va posar en marxa i ja a finals de 1449 es treballava amb la possibilitat d'ocupar algun enclavament que permetés arrecerar la flota i comptar amb un port segur que constituís una base estable des de la qual es pogués desplegar amb garanties la política oriental d'Alfons V d'Aragó.

A finals d'estiu de 1450, quan Bernat I de Vilamarí estava preparant la tercera expedició a la Mediterrània oriental, es va tornar a plantejar, ara d'una forma més seriosa, la possibilitat de comptar amb una base d'operacions in situ, però malgrat que el tema era damunt de la taula i que el nom de Castellroig ja havia sortit, les naus varen salpar el 18 de setembre cap a l'est sense tenir cap instrucció concreta. Tot just tres dies després, el 21 de setembre, quan la flota ja era a alta mar, la cancelleria va presentar la petició

formal a la Santa Seu en la qual es demanava la cessió de l'illa. El papa Nicolau V donava el vistiplau a la petició catalana el 6 d'octubre.

Deu dies després, emissaris reials comunicaven a Bernat de Vilamarí l'autorització expressa del Vaticà per ocupar l'illa, en el benentès que es tractava d'establir un port segur entre Rodes i Xipre, fet que convertiria Castellroig en l'avançada cristiana contra els enemics de l'Església.

Organització del nou enclavament

L'ocupació de l'illa no va trobar cap resistència per part de la població, que, amb l'arribada dels soldats, es va sentir alleugerida. Només els genovesos i sobretot els cavallers de l'orde de l'Hospital, que l'havien abandonat tot just uns mesos abans a la seva sort, varen presentar queixa a la Santa Seu,

Durant el regnat del primogènit de Ferran d'Antequera, la bandera catalana onejava a tots els països catalans, al sud d'Itàlia, a gran part de les illes del Mediterrani occidental i central

en entendre que la presència catalana a l'illa convertia de facto Alfons el Magnànim en l'autèntic gendarme de la zona. L'efectiva acció diplomàtica de la cancelleria catalana davant del Papa va neutralitzar totes les pressions i, per part del Vaticà, no va haver-hi cap mena de marxa enrere. Així doncs, amb la vènia de Roma, la corona catalana va començar a organitzar la vida a l'illa.

La cort quedava lluny, i el rei va dipositar tota la confiança en Bernat de Vilamarí per tal que organitzés Kastellorizo, en primer lloc militarment, però també perquè posés en ordre la situació des d'un punt de vista social, administratiu i econòmic. Seguint les directrius de la corona, Bernat de Vilamarí va reconstruir una fortalesa ja existent, que va anomenar Castell Alfonsí. La tasca no va ser fàcil i va incloure la construcció d'una torre adicional sobre el port. El cap de la flota va procurar augmentar el cens de l'illa, repoblant-la amb antics habitants que havien abandonat Castellroig arran dels continuats atacs de turcs i mamelucs, i es va proposar portar-hi nous colons provinents d'altres punts del Mediterrani que ja estaven sota el control del Magnànim. Malgrat que Castellroig és una illa petita i muntanyosa que disposa de pocs terrenys per a les terres de conreu, Bernat de Vilamarí va afavorir el desenvolupament de l'agricultura

Bernat I de Vilamarí

>> Ràtzies de Bernat I de Vilamarí des de Castellroig. A la dreta, escut d'armes de la família Vilamarí.

Bernat I de Vilamarí, l'almirall de l'armada reial, que el 1450 incorporà l'illa de Castellroig a la corona catalana, havia nascut, amb tota probabilitat, el 1403 a Boadella d'Empordà, en el castell familiar propietat del seu pare, Joan de Vilamarí i Sagarriga, senyor de Boadella i Palau-saverdera. Mariner expert, i amb grans dots de comandament, es va dedicar a activitats corsàries i de caràcter mercenari en primera instància. Operà a la Mediterrània occidental, però destacaren sobretot les seves activitats en els mars de llevant. El 1443 anà a socórrer el dèspota d'Arta. Després de protagonitzar diferents campanyes a orient, principalment a Xipre, Rodes i a la costa turca, on atacà als enemics de la corona, Alfons el Magnànim li confià el 1450 la missió d'ocupar l'illa de Castellroig. Organitzà el nou domini i l'utilitzà com a base per llançar operacions militars contra ports de la península d'Anatòlia, Síria, Palestina i el delta del Nil.

Home de total confiança del rei, el 1454 el monarca requerí de nou els seus serveis i l'envià a combatre la república de Gènova en el front occidental, fet que l'obligà a deixar Castellroig de forma definitiva. Quan Bernat I de Vilamarí va sortir de Kastellorizo, cedí el comandament de l'illa al seu nebot Joan de Vilamarí, alhora que confirmava Bernat de Ribesaltes com a castellar de la fortalesa.

Amb la partida de Bernat I de Vilamarí de Castellroig la influència catalana a l'illa començà a minvar i s'anà diluint fins que uns anys més tard la guarnició deixà Kastellorizo i abandonà l'enclavament a la seva sort, que passà per diverses vicissituds, fins que el 1512 fou conquerit definitivament pels turcs.

Amb la mort d'Alfons el Magnànim el 1458, Bernat I de Vilamarí suspengué totes les operacions navals i es retirà a terra ferma, on exercí algunes responsabilitats polítiques com ara la de governador del Rosselló. Més endavant, es mantingué en un prudent segon pla en la guerra civil catalana que protagonitzaren Joan sense Fe i la Generalitat. Finalment, es retirà al regne de Nàpols, on va morir el 1463.

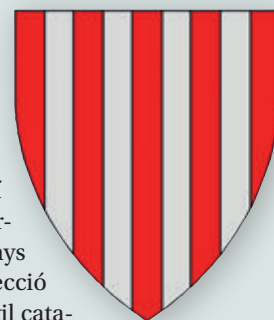
Els castells dels Vilamarí

Els Vilamarí constitueixen una de les famílies més importants de la noblesa catalana de l'època medieval. Aquest llinatge, del qual es té documentació des del segle XI, s'extingí en el principat al segle XVI, per bé que la nissaga va continuar a Itàlia.

Originaris, probablement, del Pla de l'Estany, els Vilamarí ostentaren, entre d'altres, els títols de senyors de Boadella, Palau-saverdera i, més endavant, també de Palamós. Durant l'època de més esplendor, aquesta distingida progènie construí diverses residències a les nostres comarques, de les quals encara avui es poden veure les restes dels palaus gòtics de Palau-saverdera i Boadella, que es troben en un estat de conservació lamentable, malgrat que han estat declarats béns culturals d'interès nacional.

El castell de Palau-saverdera data del segle XV, i fou bastit pels Vilamarí a partir d'una construcció defensiva anterior. L'exèrcit de Joan de Vilamarí l'ocupà el 1411, quan Ramon de Sagarriga n'era el propietari. Cinquanta anys més tard, la gent del poble buscà protecció dins els seus murs durant la guerra civil catalana. Des de finals de 2012, quan l'ajuntament de Palau-saverdera va inaugurar l'hotel d'entitats, hi ha una sala dedicada a la història local que confereix una especial atenció al llinatge dels Vilamarí, una família estretament vinculada amb el poble des de l'edat mitjana. Una altra iniciativa municipal en la qual s'està treballant des de fa temps és la de propiciar un agermanament amb l'illa de Castellroig.

Situat al bell mig del poble, el castell palau de Boadella és una construcció gòtica originària del segle XII, tot i que el conjunt que avui podem apreciar és del segle XV, quan Bernat I de Vilamarí emprengué una reforma que és la que ha arribat fins als nostres dies. A la llinda de la porta principal hi ha una inscripció que data d'aquella època, en la qual es pot llegir: BN DE VILAMARI ME FECIT ANNO MCCCCL8. En la mateixa inscripció també hi podem veure l'escut heràldic del llinatge, de gules amb quatre barres d'argent.

>> Llinda original del castell palau de Boadella.

(vinya i cereals) i la ramaderia (aviram, cabrum, vaques i bous, que també eren d'utilitat per treballar els camps). Es va limitar expressament el porcí per tal que la seva fertilitat no posés en risc el fràgil equilibri ecològic de l'illa. Comptar amb un sector primari elemental era bàsic per tal de ser com més autosuficients millor i assegurar l'alimentació de la guarnició del castell.

En l'aspecte econòmic, també es va autoritzar que la població de Castellroig comerciés amb altres illes i, encara més important, amb la costa turca. Durant els anys que hi va haver presència catalana a l'illa, es va establir a Castellroig un incipient sector secundari consistent en l'explotació de salines i una infraestructura bàsica de drassanes que permetia construir i, sobretot, reparar vaixells.

Seguretat i queviures

Un cop els catalans varen haver conquerit Castellroig, varen organitzar la seguretat del territori per garantir que fos un port adequat per a la flota i que la població se sentís protegida dels atacs musulmans. Això era bàsic si volien frenar l'emigració cap a zones més segures i atraure nous colons. La primera mesura que va adoptar Bernat de Vilamarí va ser iniciar la reconstrucció de la fortalesa hospitalària, que havia estat seriosament malmesa en els atacs dels mamelucs de 1440 i 1444. Finalment, els treballs es donaren per acabats a començament de 1452, i el dos de juny del mateix any el rei va donar l'ordre d'esculpir les armes d'Aragó a la fortalesa.

Atès que a Bernat de Vilamarí l'esperaven noves missions com a capità de la flota, va delegar l'autoritat de l'illa en un dels seus fidels. Així doncs, va nomenar Bernat de Ribesaltes castellar de la fortalesa i capità de Castellroig, unint d'aquesta manera en una sola persona el màxim poder militar i civil en el nou domini. Hi ha diversos documents consultats per Daniel Duran que confirmen que el Castell Alfonsí va ser comandat per un castellar i un vicecastellar, que manaven una guarnició formada per uns 50 soldats o companyons.

Tractant-se d'un territori insular de gran valor estratègic, que constituïa l'enclavament més oriental de la

>> La fortalesa protegia l'entrada de les naus a port.

corona, i ateses les reduïdes dimensions de l'illa i, per tant, les dificultats d'aprovisionament de la guarnició, el rei va procurar d'antuvi que la milícia, que havia d'estar preparada per entrar en combat en qualsevol moment, estigués sempre ben proveïda d'aliments. Així doncs, va manar que a Castellroig no hi faltés mai blat. Aquest desig del monarca va motivar que, sobretot en els primers anys de l'ocupació, hi hagués un flux constant de vaixells que fondejaven l'illa i hi portaven tota mena de queviures. Varen ser particularment importants les expedicions de la nau de fra Galcerà de Torroella, el juliol de 1451, que es va presentar a Megisti (capital de l'illa) amb un carregament de 400 quintars de galetes, o la mateixa galera que va dur Bernat de Ribesaltes a l'illa, i que va arribar-hi fardada de bescurts i gra.

A finals d'estiu de 1457, Bernat de Ribesaltes va dimitir com a castellar de la fortalesa de Kastellorizo i el rei va nomenar un altre responsable del Castell Alfonsí. L'any següent el Magnànim va morir, i l'interès per l'illa, per part del seu successor el rei Joan, va decréixer clarament. Daniel Duran explica que, malgrat la cada vegada més incisiva pressió turca, la guarnició va mantenir la posició

encara alguns anys més. Mentre l'imperi otomà va considerar Castellroig com un lloc útil per negociar amb els cristians, els catalans, amb l'ajuda importantíssima dels Cavallers Hospitalaris de Rodas, varen anar conservant la sobirania d'una manera cada vegada més testimonial que efectiva. Finalment, quan el 1522 els turcs atacaren l'illa, els catalans hagueren d'arriar la senyera de la fortalesa d'una forma definitiva.

La partida

Haviem arribat a Castellroig a trenc d'alba, tot just quan les primeres clars del dia deixaven entreveure les restes del Castell Alfonsí. Tres hores més tard, quan el sol ja s'havia enyorit de l'illa, tornàvem a embarcar. El capità del ferri va fer sonar la sirena a tall de comiat, va fer tancar totes les portes del vaixell i el Rhodos llevà ancores i va iniciar calmosament la maniobra per abandonar el fantàstic port natural de Kastellorizo. En aquell instant, la nostàlgia ens va envair. A poc a poc ens endinsàrem en el mar Egeu, i Castellroig ens va anar quedant enrere. Les seves aigües clares i cristal·lines, les dues esglésies ortodoxes, la mesquita i les cases blanques es varen anar fent cada cop més petites fins a perdre's a la llunyania. Mai agrairem prou als déus de l'Olimp que ens donessin l'oportunitat de conèixer aquest racó tan encisador de la Mediterrània.

Joan Barbarà i Puig és un viatger estudiós de la cultura.

El 1522 els turcs atacaren l'illa, i els catalans hagueren d'arriar la senyera de la fortalesa de forma definitiva